लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति
२०७१

नेपाल सरकार
राष्ट्रिय दलित आयोग

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति

पकाशक : नपाल सरकार
राष्ट्रिय दलित आयोग
जावलाखल, ललितपर
फान : ०१-५५३११४८, ५५३३६५०

सवाधिकार : राष्ट्रिय दलित आयागमा सरक्षित

सस्करण : २०७१

पकाशन तथा तयारी : राष्ट्रिय दलित आयोग

परिचय

अधिकार र पहिचानमा आधारित सहभागिता र विकासका अवधारणा अगिकार गरका आजका सन्दभमा सरकारी, गर सरकारी तथा अन्य सावजनिक निकायका लागि लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण चासाका विषय मात्र हन कायान्वयनका लागि बाध्यात्मक मद्दा बन्द गएका छ । फलस्वरुप लङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावशीकरण नीतिहरु निमाण हनका साथ कायान्वयनका पयासहरु हन थालका छन ।

नपालका अन्तरिम सविधान २०६३ मा राज्यका दायित्व, निदशक सिद्धान्त तथा नीति अन्तरगत महिला, दालित, आदिवासी जनजाति, मधशी उत्पीडित उपक्षित र अल्पसङख्यक समदायका तथा पिछडिएका क्षत्र लगायतल भाग्न परका समस्याहरुलाइ सम्बाधान गन राज्यका समावशी, लाकतान्त्रिक र अगगमी पनःसरचना गन पावधान गरिएका छ । राज्य सरचनाका सव अङगहरुमा मधशी, दलित आदिवासी जनजाति, महिला, पिछडा वग, मजदर, किसान अपाङ्गता भएका ब्यक्ति, पिछडिएका समदाय तथा क्षत्र सवलाइ समानपातिक समावशीका आधारमा सहभागि गराउन पतिबद्धता ब्यक्त गरिएका छ ।

नपालका समग विकास कायलाइ नीतिगत मागदशन गन त्रिवषीय याजना यस्ता नीति कायान्वयन गन बाषिक रुपमा जारी हन नपाल सरकारका नीति तथा कायक्रमहरु, बजट बक्तब्यहरु र विभिन्न काननी दस्तावजहरुमा लङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावशीकरणका मद्धाहरुलाइ सम्बाधन गद राष्टिय पाथमिकता दिइएका छ ।

लङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावशीता कायम गन स्थानीय स्वायत्त शासन एन २०५५ का दफा ४३, १११ र १९५ ल स्थानीय निकायल आफना क्षत्रका विकासका लागि आवधिक र वाषिक याजना तजमा गदा महिला, सामाजिक तथा आथिक रुपमा पछाडि परका विपन्न समदाय र वालवालिकाका लागि आयमलक तथा सीपमलक कायक्रमहरुलाइ पाथमिकता दिनपन ब्यवस्था छ । स्थानीय निकायका लागि जारी गरिएका लङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावशीकरण नीति, २०६६ ल पावधान गरका नीतिगत ब्यवस्थाहरुका कायान्वयनका लागि स्थानीय निकाय लङ्गिक उत्तरदायी तथा सामाजिक समावशी बजट तजमा एव परीक्षण निदशिका तयार गरी कायान्वयनमा ल्याएका छ भन विभिन्न मन्त्रालय, आयाग, विभाग आदिहरुल यस सवाललाइ मल पवाहीकरण गन पयत्न गरिरहका छन ।

To;u/L hftLo ebefj tyf 5jf5t -s;/ / ;hfo_ Pg @)^* sf bkmf $=sf pkbkmf @ sf -s_ / -v_ / ;fxL bkmfsf pkbkmf -#_ / -$_ n
समत दलित समदायका सहभागितालाइ अधिकारका रुपमा उल्लख गरका छ । त्यसगरी राष्टिय दलित आयागल क्षमता पनरावलाकन तथा क्षमता विकास याजना माफत लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणलाइ आत्मासाथ गन पतिवद्धता गरका छ ।

अन्तराष्टिय तथा राष्टिय कानन, नीति-नियमका बारमा पक्षपाषण गरिरहदा दलित समदाय भित्रका जातीयता, लङ्गिकता तथा क्षत्रियता बीचका असमान पहचका बारमा ध्यान जान्न जरुरी भ सकका छ ।

दलित समदाय भित्रका लङ्गिक, जातीय, क्षत्रीय, विविधता र असमानतालाइ महशस गद,राष्टिय दलित आयागका विविधतामा आधारित लक्षित समदायका सहभागितामा आधारित अधिकारलाइ नीतिगत रुपमा सम्वाधन गनका साथ आयागका आन्तरिक लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणमा आधारित सशासनका सनिश्चित गन आवश्यक रहका छ । नपाल पक्ष राष्ट भइ लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणलाइ पात्साहन गन कानन तथा दस्तावजहरुमा गरका हस्ताक्षर, तथा सम्भ्फाताका लक्ष्य र नपालका अन्तरिम सविधान २०६३ ल परिकल्पना गरका विभदरहित लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवाललाइ आयागका नीति, सरचना र कायक्रममा मलपवाहीकरण गन काय पनि त्यति न जरुरी रहका छ । त्यस वाहक अन्य सराकारवाला सावजनिक निकायहरुलाइ लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवालमा सचत, जवाफदही तथा समावशी वनाउन अभिपायस्वरुप, आयागका या लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण नीति २०७१ निमाण गरी कायान्वयनमा ल्याइएका छ ।

दिघकालिन सोच (Vision)

सरकारी, गर सरकारी तथा अन्य सावजनिक निकायका साथ आयागमा जातीय विविधता र दलित समदायका लङ्गिक र जातीय आधारमा समानपातिक सहभागिता तथा समावशीकरण गन ।

लक्ष्य (Goal)

सामाजिक समतामलक सहभागिताका माध्यमबाट दलित समदाय अन्तगतका जातीय तथा लङ्गिक समानता तथा दलित समदायका अन्य

समदायसहर समान सहभागिता सहितका सामाजिक सम्वन्धमा सधार ल्याउद समग दलित समदायका सम्मान, स्वतन्त्रता र समान पहचका अभिबद्धि गन ।

उदेश्य (Objective)

क) आगागका याजनामा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणलाइ सस्थागत गन

ख) आयागल गन श्रात परिचालन, बजट विनियाजन तथा खचलाइ लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका दष्टिल अनगमन तथा मल्याकन गरी लससासलाइ मलपवाहिकरण गद लजान

ग) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण माफत सशासन व्यवस्थालाइ सस्थागत गन

घ) आयागका कायक्रम तथा आयाजनाहरुमा परिचालन हन श्रात, साधन र यसबाट पाप्तहन लाभमा आयागल लक्षित गरका सम्पण वग, जाति तथा लिङ्गका समान पहच अभिबद्धि गनका लागि नीतिगत आधार पदान गन

ङ) आन्तरिक तथा बाह्यि रुपमा लङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावशीकरण अभियानाथ सरचना निमाण गन

लैससास सम्बन्धी प्रमुख नीतहरु

आयागल आफना आन्तरिक सयन्त्र तथा दलित समदायका मद्दासग सराकार राख्न सब सावजनिक निकाहरुमा दलित समदायका समावशीकरणका लागि निम्न वमाजिमका पमख नीतिहरु अपनाइन छ ।

क) आयागल नियमित रुपमा सचालन गद आएका कायक्रम तथा परियाजनामा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका अवस्था विश्लषण गरी तथ्यका आधारमा, लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण याजना निमाण गरी लाग गरिन छ ।

ख) लिङ्ग, लङ्गिक अधिकार, समानता, समता, समावशिकरण, पहिचान र अधिकारमा आधारित विकास, सामाजिक समावशीकरण, बञ्चितीकरण, आदि बिषयमा तालिम, गाष्ठी, सम्बाद, समिनार, आदि माफत आयागका सव तहका कमचारी तथा पदाधिकारीमाझमा साझा बझाइ र क्षमता विकास गरिन छ ।

ग) लससास सम्बन्धि बिविध सवालहरुका पहिचान तथा आवश्यक याजना निमाण तथा सम्वाधनका लागि लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण समिति गठन गरी समितिका लागि पयाप्त कमचारी व्यवस्था गरिन छ ।

घ) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवाललाइ आयागल गन बाषिक याजना, सचालन गन कायक्रम तथा परियाजनामा पाथमिकताकासाथ मलपवाहीकरण गरिन छ ।

ङ) आयागल कमचारी छनाट गदा, लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण पक्षलाइ कन्दबिन्दमा राखी दलित महिला, अल्पसख्यक र बढी सीमान्तकत दलित, पिछडिएका क्षत्र र मधशी दलितका लागि सकारात्मक बिभदका नीति अबलम्बन गन छ ।

च) आयागका आन्तरीक नीति नियमहरु र समग सरचनामा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणलाइ समाहित गरिद लगिनछ ।

लैससासका लागि रणनीतिहरु

साझेदारी एवम् समन्वय

लससास नीति तथा रणनीतिका पभावकारी कायान्वयनका लागि विभिन्न सरकारी एवम गरसरकारी निकायहरू, विकास साझदारहरू, सामदायीक समहहरू तथा नागरिकहरूबीच साझदारी आवश्यकतालाइ मध्यनजर गद, आयागल सराकारवाला साझदार निकायहरु, उनीहरुका काय तथा भमिका पहिचान गरी, समन्वय गद लससासका लक्ष्य हासिल गनछ ।

लैङगक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका संरचनागत व्यवस्था

आयागल गन विभिन्न कायक्रम तथा आयागका आन्तरिक सरचनामा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका पहल गन जिम्मवारी आयाग क रहन छ । आयागल लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवाललाइ पाथमिकताका साथमा, क्रमिक रुपमा दख्न र मापन गन सकिन गरी सधार गन छ । लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण याजना, कायान्वयन, समिक्षा, आवश्यक सधारात्मक कायका लागि निम्न बमाजिमका लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण समिति गठन गरिन छ ।

आयागका अध्यक्ष	सयाजक	१
आयागका सदस्यहरू मध्यबाट	सदस्य	१
आयागका उप सचिव	सदस्य	१
शाखा अधिकत, याजना शाखा	सदस्य	१
आयागका सदस्य सचिव	सदस्य सचिव	१

सम्बन्धित सराकारवालहरूबाट आमन्त्रीत रुपमा बठक आमन्त्रीत गन सकिन छ । लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण समितिका काम, कतब्य र अधिकार दहाय बमाजिम हन छनः

१) आयागल सचालन गन वाषिक कायक्रम तथा सचालन गन परियाजनाहरुमा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवाललाइ मलपवाहीकरण गन ।

२) आयागल सचालन गरका कायक्रम तथा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण आवस्था विषयक पगति समिक्षाका साथ चामासिक र वाषिक पतिवदन तयार पान ।

३) बहत तहमा अधिकारवाला र सराकारवालाहरुलाइ सशचित गनका लागि, लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणसग सम्वन्धित सचना, शिक्षा तथा सचार सामागी (Information, Education, and Communication materials) हरु निमाण गरी पकाशन तथा पसारण गन ।

४) सराकारवाला स्थानिय, राष्टिय तथा अन्तराष्टिय, सरकारी तथा गर सरकारी सस्था, निकाय तथा ब्यक्तिहरुमा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण मत्री वातावरण बनाउनका निम्ति, वकालत गन ।

५) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणसग सम्वन्धित पमाणमा आधारित याजनालाइ तथ्य परकरुपमा निमाण गनका लागि लक्षित वगका जातजाति, क्षत्र, बग, समदाय, महिला, परुष, तश्रा लिगी, अपागता भएका ब्यक्ति, बालवालिका, यवा, जष्ठ नागरिक आदिका सन्दभमा पाथमिक वा द्वितीय सातबाट अध्ययन अनसन्धान माफत तथ्याङ्क सकलन र अद्यावधिक गन ।

६) अधिकारवाला र सराकारवाला निकायहरुलाइ क्रमसः सशचित र सचत गनका लागि लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणसग सम्बन्धित तालिम, कायशाला लगायतका कयाकलापहरु सचालन गन ।

७) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणसग सम्वन्धित परिकल्पना पाप्त गनका लागि लक्ष्य, उद्धश्य र कायक्रमसहितका बाषिक याजना निमाण गन ।

८) आयागल आफना लागि वा आयाग माफत सचालन गन परियाजनाका लागि कमचारी छनाट गदा, कमचारी छनाट समितिलाइ आवश्यक सभ्काव दिन

९) आयागल सचालन गन हरक कायक्रम शरुवाती चरणदखि व्यवस्थापन चरण सम्मका सहभागितालाइ पहिचानमा आधारित ढाचामा खण्डीकत गरी तवरबाट तालिकिकरण गरी राख्न तथा राख्न लगाउन ।

१०) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका समीक्षा तथा याजनाका लागि चामासिक र वाषिक रुपमा आपचारिक बठक बस्न । बठक खच आयागल सचालन गन वाषिक कायक्रम वा परियाजना माफत तय गन ।

११) पत्यक आथिक वषका अन्त्यमा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण पभाव विश्लषण अडिट गरि पतिवदन सावजनिक गन

१२) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका लागि आयागका सिकाइ, नपाल सरकारका पाथमिकता, अधिकारवाला, सराकारवाला तथा सहयागी निकायका सभ्काव सल्लाहहरुका आधारमा अन्य रचनात्मक कायक्रमहरु सचालन गन

लैङगक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण प्रवदन तथा स्थायित्व

लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण मत्री बातावरण निमाण तथा सा अवधारणलाइ सस्थागत गनका लागि निम्न बमाजिमका पवद्धनात्मक पकयाहरु अपनाइनछ ।

१) आयागका याजना शाखाका शाखा अधिकतलाइ लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण फाकल पसनका रुपमा चयन गरिनछ ।

२) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण फाकल पसनका सकयतामा, आयाग मातहतका कायक्रममा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवाललाइ मल पवाहीकरण गरिनछ ।

३) आन्तरिक तथा बाह्यिरुपमा समदाय मत्री सचार भाषा, सचार साधन, तथा सचना पवाह गरिनछ ।

४) जातीय र लगिक विभद गन उखान तक्कालाइ कायक्षत्रमा पयाग गन बन्दज गद अन्य निकायमा समत सचत गन कायक्रमहरु सचालन गरिनछ ।

५) आयागल गन कायक्रम महिलाहरुका पाकतिक जिम्मवारी जस्त बच्चा जन्माउन, महिनावरी जस्ता समयमा विशष सहयाग तथा साहलियत पदान गरिन छ ।

लैङगक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मूल प्रवाहीकरण गन क्षेत्रहरु

क) आयागका अध्यक्ष तथा सदस्यहरु नियक्तिः आयागका सरचनामा रहन अध्यक्ष तथा सदस्यहरुका नियक्ति गन पकयामा समानपातिक पतिनिधित्व सनिश्चित गनका लागि आवश्यक सराकारवालाहरुलाइ सा विषयमा सचत गनकाममा समत आयागल आफना कायक्रम तथा श्रातलाइ परिचालन गन छ ।

ख) आयागका कमचारी छनाटः आयागल यसका नियमित कायक्रम तथा आयागका मातहतका परियाजनाहरु सचालन गन क्रममा दलित भित्रका विविधतालाइ आधार मानी लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण पालनालाइ सिद्धान्तका सनिश्चिता गन छ ।

ग) आयागल तय गरका वाषिक याजना बमाजिम आयाजना गन सम्पण कायक्रमका सहभागि तथा सहजकताः आयागल सम्पादन गन पत्यक कायक्रमका सहभागितामा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणलाइ पालना

घ) आयागल आयाजना गन लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणसग सम्वन्धित वकालत कायक्रममा गरिन निकायगत छनाट : आयागल सराकारवाला निकायहरुलाइ लङ्गिक समानता र

सामाजिक समावशीकरण पालना गन गराउन अभियान चलाउदा समत लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरण पालना गन छ ।

प्रोत्साहन तथा पुरस्कार

विषश महत्वका दिवस वा दिन, वाषिकरुपमा आयागल लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका क्षत्रमा उल्लखनीय काय गन व्यक्ति, तथा सस्थाहरुलाइ पात्साहन स्वरुप परस्कार तथा पमाण-पत्र पदान गनछ ।

योजना अनुगमन तथा प्रतिवेदन

लैससासमा आधारित योजना तजुमा विधि

क) आयागल सम्पादन गन सब याजना तथा कायक्रम तयार गदा, लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणमा समटन पन सव जातजाति, पहिचान, उमर, वग र समदायका साथ महिला परुषका सख्या एकिन गरिन छ । त्यसगरी कायक्रम सचालन गदा सम्वन्धित त्यस क्षत्रका सामाजिक, जनसाख्यीक, आथिक आदि अवस्थाका आधारमा सचालन गरिन छ ।

ख) समदायका लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणसग सम्वन्धित आवश्यकता र सराकारलाइ पहिचान गद आवश्यक पाथमिकताका साथमा सम्वाधन गरिन छ ।

ग) याजना तजमा गदा लक्षित समदाय भित्रका थप बहिस्करणमा परका जातजाति, पहिचान, उमर, वग र समदायका साथ महिला परुषहरुलाइ कन्दविन्दमा राखी बजट र कायक्रम लक्षित गरिन छ ।

घ) आयागल आफना याजनाहरुमा लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका सवाललाइ आन्तरिक रुपमा सनिश्चित गद लजान र बाह्यिरुपमा जवाफदही बनाउन पकयामा सशासन, लाकतन्त्र र मानव अधिकारसग अन्तरसम्वन्धित गराउद अघि बढन छ ।

ङ) लङ्गिक समानता र सामाजिक समावशीकरणका विषयमा राष्टिय तथा अन्तराष्टिय निकायल गरका रामा अभ्यासहरुलाइ आन्तरिक सधारका श्रातका रुपमा लिद आफना याजनाहरु तयार गनछ ।

च) आवश्यकता पहिचान, आयाजना पहिचान, आयाजना तयारी तथा कायान्वयन, आयाजना अनगमन, मल्याकन तथा पभाव विश्लषण पकयामा सव लिग, वग, समदाय, उमर समह, पहिचानमा आधारित
समदायका सहभागिता हनगरी आफना याजना तयार गनछ ।

लैससासको अनुगमन तथा प्रतिवेदन

लससास अनमगन तथा पतिवदनका फारममा निम्नानसारका विषयहरू समटिनछन :

- गरिबी, लिङ्ग, दलित समदाय भित्रका जातजाति, तथा स्थानका आधारमा खण्डीकत तथ्याङ्क एवम सचनाहरू
- लससास सम्बन्धित अनगमन तथा पतिवदन काय निम्न तीन विषय क्षत्रमा कन्दित हनछन :
  - सम्पति तथा सवा, सविधाहरूमा परिवतन,
  - पभाव पान आवाज एवम क्षमतामा परिवतन र
  - आपचारिक एवम अनापचारिक नीतिहरू तथा व्यवहारमा परिवतन ।
- उल्लखित कायहरूबाट महिला, बालबालिका तथा वञ्चित समहहरूका सवा, सविधामा पहच साथ विभदकारी सामाजिक पचलनमा कमी, जातजातिमा आधारित विभदमा कमी, वञ्चित समहहरूका निणय गन क्षमतामा अभिवद्धि, पिछडिएका वगका लागि दिइन सहयागपति सम्पन्न वगका स्वीकाराक्ति जस्ता पयासहरू अगाडि बढनछन ।

लैससासको दृष्टिकोणवाट वजेटको अनुगमन

आयागका कायक्रमका हकमा दलित विबिधता र समगतामा सरकारी तथा गर सरकारी लगायतका सावजनिकनिकायहरुमा दलित
समदायका सन्दभमा कल विनियाजित रकमका कति पतिशत यी समहका लागि पत्यक्ष फाइदा पग्न गरी, कति पतिशत आशिक

रूपमा फाइदा पग्न गरी र कति पतिशत तटस्थ रहका छ साका लखाजाखा गरिनछ ।

- अनगमन टालीमा लससास समिति र विषय विज्ञहरुका पतिनिधित्व गराइनछ ।
- सराकारवाला निकायहरुलाइ लससाससग सम्वन्धित पश्न राख्न, पशसा र सभ्काव दिन परिपाटीलाइ अनगमनका एक अभिन्न अङग बनाइनछ ।

लैससास र अन्तर सम्बन्ध

आयागल लससास सम्वन्धि कायक्रमका अनगमन मल्याकन तथा पतिबदन र सिकाइ व्यवस्थापन गदा निम्न विषयसचकहरुका आधारमा गन छ ।

क) समानतामा आधारित विकास

ख) सशासनका सनिश्चितता

ग) सशक्तिकरण

घ) आन्तरिक पतिवद्धता, कायन्वयनका साथ वकालत

ङ) जिविकापाजन

च) राष्टिय, र अन्तराष्टिय शन्धि, सम्भ्काता, घाषण-पत्र लगायत एन काननहरुका सम्मान